

V našem výkladu je formální paradigma vázáno na individuální lexikální jednotku. Obecně se proto formální paradigmatickou snažíme uchopit pomocí morfových souborů, jejichž členy lze pospojovat do konkrétních paradigmatických tvarů. Celkový přehled oněch souborů spolu s pravidly konkatenace jim příslušících morfů jsme podali v předchozí kapitole. V této se podrobně zaměříme na soubory koncovek, zakončení a prostředků druhotné kmenotvorby, jež se coby nositelé gramatické proměny pojí s jednotlivými lemmatickými kmeny, nositeli lexikální stálosti. Kmenotvorbu lemmatickou, prvotní, vyložíme v kapitole následující.

Formální paradigmatická litevského slovesa je složitá hlavně proto, že musíme vytvořit kompromis mezi dvěma odlišnými motivacemi definičních oborů pro slovesné lexikální jednotky, mezi kategoriálním paradigmatickým, opírajícím se výlučně o komutační možnosti v pevné síti syntagmatických vztahů, a mezi morfologickou derivační blízkostí, propojenou s lexikálně-gramatickými podokruhy. Zásady kompromisního řešení jsme přijali již v 1. kapitole. Spočívají v tom, že hlavní morfématické kategorie stanovujeme pro každý slovesný podokruh zvlášť (1.4.8) a že uvnitř relevantních podokruhů – jde o VF a P1 – se odděleně zavádějí i morfématické kategorie vedlejší (1.1.7). Z podstaty morfosyntaktického vymezení slovesa vyplývá, že důležitější než schopnost kongruence s vybraným doplněním je pro predikát schopnost morfologicky vyjádřit, že už sám bez dalších doplnění tvoří větu: věta je větou právě aktem predikace (I/2.5.2). Litevské sloveso k tomu účelu disponuje zvláštním tvarem, predikativem (PRAED), který je v našem pojetí všem vedlejším morfématickým kategoriím nadřazen jako případ absolutně nepříznačový vůči případům o různé míře příznačivosti. Pokud tedy v dalším výkladu budeme tvrdit, že mluvnická neosoba je nepříznačová vůči mluvnickým osobám (pro VF), či že PL.MASC je nejméně příznačová kombinace ze všech propojení čísla a rodu (pro P1), jde vždy o nepříznačivost relativní, stanovovanou ze strany prostředků kongruence, tedy prostředků oproti PRAED příznačivých.

Nejprve předvedeme obecnou strukturu koncovek VF (3.1), a jak lze jimi popsat IND_PRAES a IND.PRAET spolu s celým derivačním okruhem příslušných kmenů, jenž obsahuje též predikativy a participia (3.2), potom kmen infinitivní (3.3) a nakonec specifické podokruhy, jež z něho vycházejí (3.4–8).

3.1 *Exponenty a formanty koncovek. Konjugační schémata*

Řekneme-li «sloveso», máme v tomto oddíle vždy na mysli uerbum finitum.

3.1.1 Koncovka litevského slovesa může obsahovat až dva segmenty: EXPONENT morfosyntaktických kategorií osoby a čísla a FORMANT konjugačně-paradigmatického zařazení. Přehled exponentů podává následující tabulka.

Exponenty	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-u ↔ -uo-) ^b	(-me ↔ -mė-) ^b	(-va ↔ -vo-) ^b
2. osoba	(-i ↔ -ie-) ^b	(-te ↔ -tė-) ^b	(-ta ↔ -to-) ^b
neosoba	∅		

POZNÁMKY:

- Struktúra tabulky exponentů je maximalistická. V kategorii čísla proto vedle sémata singuláru (SG) a plurálu (PL) vždy uvádíme i séma duálu (DU). Duálu se v moderním jazyce sice neuzívá (nahrazuje se plurálem), leč séma DU je systémové v tom smyslu, že duálové tvary lze pravidelně odvodit pro každou lexikální jednotku. Pro panchronní popis litevštiny je duál nepostradatelný. Jeho okrajové postavení vyjadřujeme menším typem písma.
- Mluvnická neosoba, která je vůči oběma osobám nepříznačková, nemá žádný exponent, což je vyjádřeno nulovým morfem \emptyset .
- Každý exponent se vyskytuje ve dvou alomorfech, nepříznačkovém krátkém a příznačkovém zdloženém. Zdloužené vystupují před příklonkami (proto je u nich naznačena i vazba vpravo, zatímco základní podoby mají pouze vazbu vlevo), v moderním jazyce jediné před zvratným morfem $s(i)$.
- Plurálové exponenty *-me*, *-te* podléhají tronkaci: ztrácejí svou slabikotvornou samohlásku a stávají se finálami předchozí slabiky o podobě *-m*, *-t*. Takto redukované morfy litevština nejen běžně říká, ale též běžně píše. Zdloužené alomorfy se neredukují.
- Morfy morfosyntaktických exponentů jsou úplně vymezeny teprve spojením fonématických řetězců s prosodickými rysy. Značka *b* vyjadřuje, že morf coby slabika má schopnost na sebe přetahovat přízvuk ze slabiky bezprostředně předcházející. Vztahuje se na krátký i zdložený alomorf, a proto je vytknuta za závorku. Jelikož jde o schopnost morfu coby slabiky, dodejme, že v důsledku slabičné tronkace morfy *-m*, *-t* rys *b* ztrácejí.
- Pro vyčerpávající panchronní popis litevského systému je třeba ještě dodat tabulku zvláštních exponentů athematické konjugace. Provedeme později (3.1.5).

3.1.2 Před exponentem morfosyntaktické kongruence, který může být i nulovým, stojí formant konjugačně-paradigmatického zařazení. I ten v jistých případech může chybět. Zatímco nulový exponent je záležitostí morfového inventáře (neosoba neschopná kongruence nenese žádný kongruenční morf), je vypuštění formantu spíše výrazem jisté slabičné zásady (formant se však může projevit neslabičně). Radikální nepřítomnost konjugačně-paradigmatického formantu doložíme pouze v historické athematické konjugaci (3.1.5). Formanty jsou dvojího druhu

Ų	slabičně krátké	-a-, -i-a-, -i-
Ų̄	slabičně dlouhé	-o-, -ė-

a ve spojení s exponenty dávají obecná schémata slovesných koncovek, jež otiskujeme na následující straně.

POZNÁMKY

- Konjugační formant tvoří sám o sobě koncovku neosoby. Na rozdíl od exponentů nemá prosodickou charakteristiku *b*, sc. nepřetahuje na sebe přízvuk z předchozí slabiky. Vzhledem k tomu, že slovesný kmen svůj přízvuk koncovce nikdy nenabízí, je formant-koncovka vždy bez přízvuku.
- Konjugační formant vystupuje ve své nezměněné podobě před exponenty PL i DU. Spojením obou segmentů vznikají dvojslabičné koncovky. Samy exponenty sice mají rys *b*, ale protože předchozí slabika, tvořená segmentem formantovým, sama nikdy přízvuk nenese, zůstávají koncovky PL i DU jako celek vždy bez přízvuku. Rys *b* zde vůbec nevyznačujeme, protože se ve spojení s formantem nemůže uplatnit.

- Konjugační formanty se s exponenty SG pojí jen do té míry, aby výsledná koncovka zůstala jednoslabičná. Dlouhý formant se před exponentem krátí ($\bar{V} > \check{V}$) a vytváří s ním dvojhlásku. Jde o morfologickou proměnu nositele slabičné délky. Ta zůstává uchována a signalizuje příslušnost singulárových tvarů ke schématu s – vokalicky i slabičně – dlouhým formantem. Krátký formant mizí a koncovka sestává pouze z exponentu. I toto je případ morfologického uchování slabičné délky: protože fúzí dvou samohlásek nemůže vzniknout krátká slabika, potřebná k tomu, aby se signalizovala příslušnost koncovky ke schématu o krátkém formantu, vokalický formant, byť je jeho přítomnost morfologicky motivována, se s exponentem nepojí, může jej však poznamenat neslabičně. Dvojhláskové koncovky SG, vzešlé z dlouhého formantu, už k sobě nemají zdloužené alomorfy, jednohláskové koncovky SG, vzešlé z formantu krátkého, k sobě zdloužené alomorfy mají.

- Protože koncovky SG jsou jednoslabičné, uplatňují v nich exponenty *-u* a *-i* svou prosodickou charakteristiku *b*, a to i v případech dvojhláskových.

- Vokalické formanty se dělí na nepalatalizující (*-a-*, *-o-*) a palatalizující (*-ja-*, *-i-*, *-ě-*). Ve schématech o palatalizujícím formantu palatalizují jak koncovku neosoby, tak koncovky PL a DU. I samotný exponent 2.SG má schopnost palatalizovat. Je-li konjugační formant vokalicky krátký, pak se jeho schopnost palatalizace přenáší též na koncovku 1.SG, a to tak, že před exponent *-u* předstoupí palatalizační prvek /j/. Koncovka nabude podoby /-ju^b/, ve zdlouženém alomorfu /-juo^b/. To je právě ten neslabičný projev konjugačního formantu zmíněný výše. Ve schématech o slabičně dlouhém formantu jsou vůbec všechny koncovky buď nepalatalizující (*-o-*), nebo palatalizující (*-ě-*).

- Dlouhé vokalické formanty se v koncovkách SG krátí podle schématu /o/ > /a/, /ě/ > /e/. Pro *-o-* tak vycházejí koncovky /-au^b/, /-ai^b/, pro *-ě-* koncovka 2.SG /-ei^b/ a koncovka 1.SG /-iau^b/, v níž se projevuje to, že litevština nemá dvojhlásku *eu* (I/3.2, 3.3.2); vlastnost palatalizace je v /-iau/ uchována, ba posílena, cf. /'mat_B-&-au^b/ > [mataũ] :: [mač'aũ] < /'mat_B-&-iau^b/ 'vidím' (PRAES :: PRAET).

Schéma \check{V}	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-u ↔ -uo-) ^b	- \check{V} -me ↔ - \check{V} -mě-	- \check{V} -va ↔ - \check{V} -vo-
2. osoba	(-i ↔ -ie-) ^b	- \check{V} -te ↔ - \check{V} -tě-	- \check{V} -ta ↔ - \check{V} -to-
neosoba	- \check{V}		

Schéma \bar{V}	singulár	plurál	duál
1. osoba	- \bar{V} u ^b	- \bar{V} -me ↔ - \bar{V} -mě-	- \bar{V} -va ↔ - \bar{V} -vo-
2. osoba	- \bar{V} i ^b	- \bar{V} -te ↔ - \bar{V} -tě-	- \bar{V} -ta ↔ - \bar{V} -to-
neosoba	- \bar{V}		

3.1.3 Následující tabulky rozepisují abstraktní schémata \check{V} a \bar{V} do konkrétních podob. Podávají tak přehled všech produktivních sad slovesných koncovek. Jimi lze popsat veškerá formální paradigmata IND.PRAES a IND.PRAET.

Schéma -a-	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-u ↔ -uo-) ^b	-a-me ↔ -a-mě-	-a-va ↔ -a-vo-
2. osoba	(-i ↔ -ie-) ^b	-a-te ↔ -a-tě-	-a-ta ↔ -a-to-
neosoba	-a		

Schéma - <u>ia</u> -	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-iu ↔ -iuo-) ^b	- <u>ia</u> -me ↔ - <u>ia</u> -mě-	- <u>ia</u> -va ↔ - <u>ia</u> -vo-
2. osoba	(-i ↔ -ie-) ^b	- <u>ia</u> -te ↔ - <u>ia</u> -tě-	- <u>ia</u> -ta ↔ - <u>ia</u> -to-
neosoba	- <u>ia</u>		

Schéma -i-	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-iu ↔ -iuo-) ^b	-i-me ↔ -i-mě-	-i-va ↔ -i-vo-
2. osoba	(-i ↔ -ie-) ^b	-i-te ↔ -i-tě-	-i-ta ↔ -i-to-
neosoba	-i		

Schéma -o-	singulár	plurál	duál
1. osoba	-au ^b	-o-me ↔ -o-mě-	-o-va ↔ -o-vo-
2. osoba	-ai ^b	-o-te ↔ -o-tě-	-o-ta ↔ -o-to-
neosoba	-o		

Schéma - <u>ě</u> -	singulár	plurál	duál
1. osoba	- <u>ia</u> ^b	- <u>ě</u> -me ↔ - <u>ě</u> -mě-	- <u>ě</u> -va ↔ - <u>ě</u> -vo-
2. osoba	-ei ^b	- <u>ě</u> -te ↔ - <u>ě</u> -tě-	- <u>ě</u> -ta ↔ - <u>ě</u> -to-
neosoba	- <u>ě</u>		

POZNÁMKY

- Koncovka 2.SG má stejnou podobu ve všech schématech o krátkém slabičném formantu (-i//ie ⇒ -a-, -ia-, -i-). Koncovka 1.SG je při krátkém slabičném formantu jednoznačná

pouze v případě nepalatalizujícím (-u//uo ⇒ -a-), kdežto palatalizována připouští dvojí zařazení (-ju//iuo ⇒ -ia-, -i-). Ostatní koncovky patří jednoznačně do pouze jediného konjugačního schématu.

- Koncovky 2.SG -i a NON-PERS -i schématu -i- vypadají shodně, leč liší se svými prosodickými charakteristikami: 2.SG na sebe dokáže přetáhnout přízvuk, NON-PERS nikoliv, cf. /'tur_B-&-i/ > /tu'ri/ :: /'turi/ < /'tur_B-&-i/ 'má, musí'. To ovšem neznamená, že v individuálních formálních paradigmatech vycházejících ze schématu -i- je homonymie vyloučena. Dochází k ní tehdy, když slovesný kmen aktivitě koncovky nepodlehne (ve smyslu 2.4.2 má charakteristiku A, nikoliv B), cf. /'nor_A-&-i/ > /'nori/ ≡ /'nori/ < /'nor_A-&-i/ 'chce'.

ZÁVĚR. V předvedených konjugačních schématech se nevyskytuje homonymie. Nejednoznačnost ve schématickém zařazení, o níž jsme mluvili v prvním bodě poznámek, na homonymii nevede, protože vždy jde o koncovku téže sématické interpretace (2.SG nebo 1.SG). Fonématická shoda nestačí ke ztotožnění koncovek 2.SG a NON-PERS schématu -i-, protože, jak jsme předvedli ve druhém bodě poznámek, ony koncovky se liší prosodickými charakteristikami.

3.1.4 Za koncovku se může připojit reflexivní morf -si. Jeho výskyt si vynutí uplatnění zdloženého alomorfu. Samotný zvrtný morf podléhá tronkaci /-si/ > /-s/. Vedle aktuální tronkace však musíme uznat i existenci neslabičného alomorfu /-s/. Neslabičný alomorf se povinně připíná ke koncovkám dvojslabičným (PL, DU), slabičný alomorf ke koncovkám jednoslabičným (SG, NON-PERS). Tato distribuce zajišťuje, že výsledný morfový komplex nemá nikdy víc než dvě slabiky.

Koncovky s reflexivním morfem nemusíme předvádět pro všechna schémata, dostatečnou představu dávají následující dvě, jedno s krátkým a jedno s dlouhým vokalickým formantem; ostatní jsou plně analogická. Volím navíc schéma palatalizující a nepalatalizující, aby bylo vidět, že tento rozdíl s volbou zdložených alomorfů nesouvisí.

Schéma -i- s(i)	singulár	plurál	duál
1. osoba	-juo-si ^b	-i-mě-s	-i-vo-s
2. osoba	-ie-si ^b	-i-tě-s	-i-to-s
neosoba	-i-si		

Schéma -o- s(i)	singulár	plurál	duál
1. osoba	-au-si ^b	-o-mě-s	-o-vo-s
2. osoba	-ai-si ^b	-o-tě-s	-o-to-s
neosoba	-o-si		

POZNÁMKY

- Rozdíl mezi koncovkami 2.SG -i a NON-PERS -i schématu -i- vynikne před reflexivním morfem ještě víc. Spočívá totiž nejen v prosodických charakteristikách, cf. /'tik_B-&-i/ >

/ti'ki/ :: /'tiki/ < /'tik_B-&-i/ 'věří', ale též v nahraditelnosti zdloženým alomorfem, cf. /'tik_B-&-i^b-&-si/ > /ti'k_B-ie^b-&-si/ > /ti'kiesi/ :: /'tikisi/ < /'tik_B-&-i-&-si/ 'doufá'.

- Tronkace je samostatný morfonologický proces, k němuž dochází až poté, co skončí proces konkatence, cf. /'tik_B-&-iu^b-&-si/ > /ti'k_B-iu^b-&-si/ > /ti'kiuosi/ > /ti'kiuos/ 'doufám', /'rod_A-&-o-&-si/ > /'rodosi/ > /'rodos/ 'zdá se'. Není tedy možné, aby morf -s přistoupil k plurálovým koncovkám již tronkovaným: existuje *tikime* i *tikim* 'věříme', ale jen *tikimēs* 'doufáme', je *tikite* i *tikit* 'věříte', ale jen *tikitēs* 'doufáte'.

- Pro výklad jevu tronkace je zásadní, že obě varianty, úplná i tronkovaná, v úsu koexistují. Se samostatným alomorfem -s musíme při popisu systému pracovat právě proto, že plurálové ani duálové koncovky se segmentem -si se vůbec nevyskytují; je pouze *tikimēs* 'doufáme', *ródotos* 'vy dva vypadáte (nějak)'.

- K intonaci dlouhých koncovkových slabik se vyjádříme souhrnně v oddíle 3.1.6.

3.1.5 Schémata předvedenými v 3.1.3 spolu s alomorfickými variantami vyloženími v 3.1.4 popíšeme celý inventář IND.PRAES a IND.PRAET moderní spisovné litevštiny. Pro panchronní popis, který by logikou svého výkladu chtěl obejmout celý systém doloženého litevského jazyka, což představuje rozpětí téměř pěti set let, potřebujeme ještě schéma athematické konjugace. Označením «schéma 0» dáváme najevo, že koncovky postrádají vokalický formant a sestávají pouze z exponentů. Athematická konjugace se uplatňuje jedině v IND.PRAES.

Schéma 0	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-mi ↔ -mie-) ^b	(-me ↔ -mė-) ^b	(-va ↔ -vo-) ^b
2. osoba	(-si ↔ -sie-) ^b	(-te ↔ -tė-) ^b	(-ta ↔ -to-) ^b
neosoba	-ti		

POZNÁMKY

- Exponenty PL a DU známe z předchozích tabulek, exponenty SG jsou zvláštní a nemají nikde jinde v systému litevského jazyka obdoby. Stejně tak bez obdoby je vyjadřování NON-PERS samostatným morfem.

- Koncovka neosoby podléhá tronkaci, cf. /'liek_B-&-ti/ > /'liekti/ > /'liekt/ 'zůstává'; v historických textech tronkovaný tvar výrazně převažuje, ba u řady lexikálních jednotek je jediný doložený.

- Všechny koncovky začínají souhláskou a při napojování na souhláskovou finálu kmene dochází ke zjednodušování, cf. /'gied_A-&-mi^b/ > /'giedmi/ > /'giemi/ 'zpívám' (obě varianty jsou textově doloženy), a k disimilaci, cf. /'raud_A-&-ti/ > /'rausti/ 'naříká'.¹

- Všechny morfy mluvnických osob disponují zdloženými alomorfy, jež se uplatňují tehdy, když za koncovkou v jediném fonotaktickém slově následuje ještě další morf, příklonka. Morf neosoby tuto vlastnost nemá. V historických textech se zdložené alomorfy vyskytují nejen před reflexívním morfem *si*, ale i před jinými, povětšinou před částicemi větného

¹ Disimilační -s- v mnoha případech zbytnělo a stalo se součástí koncovek 2.PL a 2.DU. Daniel Klein ve své Gramatice (1653: 121) uvádí athematické časování slovesa *eimi* 'jdu' s tvary *eiste*, *eista*, jež nelze vyložit jinak než konkatencí kmene *ei-* a koncovek *-ste*, *-sta* (místo *-te*, *ta*).

postoje, cf. /'es_B-&-si^b/ > /e'si/ vs. /e'siegu/ < /'es_B-&-sie^b-gu/ < /'es_B-&-si^b-&-gu/ (oba tvary – *esi* 'jsi' i *esiegu* 'zdaž jsi?' – dokládá Daukšova *Postilla* 1599).

• Všechny morfy mluvnických osob se vyznačují prosodickým rysem ^b, tedy schopností přetahovat na sebe přízvuk z předchozí slabiky. Morf neosoby tuto vlastnost nemá.

HISTORICKÁ EXISTENCE. Schéma **0** je konstrukt. Lze jím dobře vysvětlit slovesné tvary doložené ve starých textech. Pro málokteré lexikální jednotky však můžeme doložit úplné formální paradigma. Jisté je sloveso 'je' s kmenem *es-*, cf. *esmì, esi, esmè, estè, esvà, està, èsti*. Daniel Klein (1653: 116-128) uvádí navíc úplná paradigmata *dúosti* 'dává' a *eīti* 'jde', obě však vykazují nepravidelnosti.² Theophil Schultz (1673: 53-59) předvádí koncovkové schéma shodné s naším, ne však úplná paradigmata. Celkový přehled doložených slovesných tvarů podává Kazlauskas (1966: 304-316).³

MODERNÍ SPISOVNÝ JAZYK využívá jen několika individuálních tvarů. Jde o neosobu *ēs-ti* 'je, jsou' a o defektní slovesa *niēž-ti* 'svědí' (IND.PRAET *niēž-ē-j-o*, INF *niēž-ē-ti*) a *peřš-ti* 'pálí' (IND.PRAET *peřš-ē-j-o*, INF *peřš-ē-ti*), z nichž druhé dává přednost alomorfu *peřš-i*.

Postavení tvaru *ēsti* osvětlíme za chvíli. Defektnost sloves *niēž-ti* a *peřš-ti* spočívá v tom, že se vyskytují pouze v neosobě (od infinitivu se přitom liší fonématickou i prosodématickou stavbou kmene). Původně jde o slovesa bez agentu s rekcí dativně-akuzativní (D: kdo pocit'uje; A: kde pocit'uje), cf. *jám* (D) *niēžti délnus* (A) 'svrbí ho dlaně' (chce se do něčeho – případně do někoho – pustit), *mán* (D) *peřšti gérkle* (A) 'pálí mě v krku', což je společně širší sémantické rodině tělesné bolesti, cf. *nuō alaūs gálvq* (A) *skaūs* (VF) 'z pití rozbolí hlava'. Nyní dochází k syntakticko-sémantickému přehodnocení na rekcí dativně-nominativní (D: kdo pocit'uje; N: co ten pocit způsobuje), cf. *jám* (D) *niēžti delnāi* (N) 'svrbí ho dlaně', *mán* (D) *galvā* (N) *skaūdo* (VF) 'rozbolela mě hlava'.

3.1.6 Náš výkladový aparát se od tradičních liší mimo jiné tím, že pokládá intonaci za vlastnost dlouhé slabiky nezávislou na přízvuku (I/3.2). Vystává z toho povinnost každý morf, jenž vytváří dlouhou slabiku, intonačně upřesnit. Pro deklinaci to v příští knize provedeme najednou (III/2.4), pro konjugaci tak budeme činit po částech. Zde se omezíme na koncovky podle schémat **Ų**, **Ų** a schématu **0**, jež nahrazuje tabulku morfosyntaktických exponentů.

Schéma 0	singulár	plurál	duál
1. osoba	(mi ↔ mie'/ ^{z'}) ^b	(me ↔ mē'/ ^{z'}) ^b	(va ↔ vo'/ ^{z'}) ^b
2. osoba	(si ↔ sie'/ ^{z'}) ^b	(te ↔ tē'/ ^{z'}) ^b	(ta ↔ to'/ ^{z'}) ^b
neosoba	ti		

² Pro *eīti* jsou to zbytnělé koncovky *-ste, -sta* zmíněné v předchozí poznámce, *dúosti* obsahuje athematické i thematické tvary a jeho kmen kolísá mezi *duo-* a *duo-d-*.

³ Na neúplnost athematických paradigmát důvodně poukazuje Alfred Senn (1966: §548), upozorňuje, že mnohé z «ukázkových» tvarů, jež uvádějí slovníky a historicko-srovnávací mluvnice, v autentických litevských textech vůbec doloženy nejsou.

Schéma \check{V}	singulár	plurál	duál
1. osoba	(u ↔ uo [´]) ^b	$\check{V} me \leftrightarrow \check{V} m\acute{e}'\prime'$	$\check{V} va \leftrightarrow \check{V} v\acute{o}'\prime'$
2. osoba	(i ↔ ie [´]) ^b	$\check{V} te \leftrightarrow \check{V} t\acute{e}'\prime'$	$\check{V} ta \leftrightarrow \check{V} t\acute{o}'\prime'$
neosoba	\check{V}		

Schéma \bar{V}	singulár	plurál	duál
1. osoba	$\check{V}u\bar{~}$ ^b	$\bar{V}'\prime' me \leftrightarrow \bar{V}'\prime' m\acute{e}'\prime'$	$\bar{V}'\prime' va \leftrightarrow \bar{V}'\prime' v\acute{o}'\prime'$
2. osoba	$\check{V}i\bar{~}$ ^b	$\bar{V}'\prime' te \leftrightarrow \bar{V}'\prime' t\acute{e}'\prime'$	$\bar{V}'\prime' ta \leftrightarrow \bar{V}'\prime' t\acute{o}'\prime'$
neosoba	$\bar{V}'\prime'$		

POPIS. Vodorovná čára - vyjadřuje dlouhou slabiku, ´ upřesňuje intonaci akútovou, $\bar{~}$ cirkumflexovou. Dvojitá šipka ↔ zaznamenává vztah kontextových alomorfů, svislice | vyznačuje slabičnou hranici, prosodická charakteristika ^b vytknutá za závorku se vztahuje k oběma alomorfům. Napojovací vazby u morfů zde už nevyznačujeme, abychom přespříliš neztěžovali čitelnost zápisu.

VÝKLAD. Přestože intonaci zavádíme nezávisle na přízvuku, naše schopnost intonaci ověřit na přízvuku závisí. Přímou můžeme intonační průběh stanovit pouze u těch koncovek, jež přízvuk přijímají, tedy u koncovek SG schémat \check{V} a \bar{V} , cf. *juokiúosi*, *juokiesi* ‘směje se’ (v příslušných osobách), *šypsaū*, *šypsaĩ* ‘usmívá se’. Vzhledem k totožnosti morfu pak tuto intonaci postulujeme i v případech, kdy koncovka přízvuk nenese, cf. *mókau*, *mókai* ‘učí’ (stále v příslušných osobách), *sėduosi*, *sėdiesi* ‘sedá si’.

V ostatních koncovkách – jde o NON-PERS, PL a DU schémat \check{V} a \bar{V} a dále o všechny kategorie osoby ve schématu \emptyset – můžeme na intonaci dlouhých slabik usuzovat jen na základě systémových analogií, a proto je uvádíme v šikmých, morfonologických závorkách, cf. III/2.4.2. Ony systémové analogie spočívají v reinterpetaci diachronních zákonů «hláskového vývoje» do synchronních morfonologických korespondencí. V úvahu přicházejí dva zákony, Leskienův a de Saussurův.⁴ První říká, že dlouhá akútová (ne však cirkumflexová) slabika se v koncové poloze krátila, druhý říká, že dlouhá akútová na sebe přetáhla přízvuk z předchozí slabiky neakútové (dlouhé cirkumflexové nebo krátké), pokud se nacházel právě na ní. Leskienův zákon je klíčem k výkladu kontextových alomorfů litevských koncovek, jež se vyskytují jak v konjugaci, tak v deklinaci. Nyní nepříznačkové krátké podoby jsou historicky vzato kontextově zkrácené v koncové poloze, kdežto nyní příznačkové zdloužené tvary, jež se vyskytují jedině před dalším, příklonkovým morfem, jsou původní dlouhé, které, protože se nenacházely v koncové poloze, nikdy zkráceny nebyly. Jelikož krácení postihovalo jedině

⁴ De Saussurův zákon se tradičně označuje jako «zákon de Saussurův – Fortunatovův», protože oba badatelé vykládali stejný jev ve stejné době nezávisle na sobě. Ferdinand de Saussure se vyjadřuje jedině k litevštině, Filipp Fedorovič Fortunatov pojímá vývojový vztah jako záležitost balto-slovanskou.

slabiky akútové, musí být jim odpovídající dlouhé, nekoncové alomorfy akútové. Akútová intonace je skutečně doložena u všech koncovkových alomorfů, konjugačních i deklinačních, které přijímají přízvuk. Postulujeme ji proto i u koncovek, jež přízvuk nepřijímají.

Přízvuk se nedostane na zdložené exponenty PL a DU schémat \check{V} a \check{V} . Ty jsou stejné jako ve schématu $\mathbf{0}$, jež navíc obsahuje zvláštní exponenty SG, rovněž disponující kontextově zdloženými alomorfy. Právě historické schéma $\mathbf{0}$ přitom dokládá, že exponenty přízvuk přijímají. Jde nicméně o neaktuální jev, nepřístupný přímému fonetickému rozboru. Historické texty dokládají dlužení před příklonkou, ba někdy i polohu přízvuku (Daukša: *Kathechismas* 1595, *Postilla* 1599), ne však povahu slabičné intonace.

Zákon de Saussurův je klíčem k výkladu prosodické charakteristiky b . Spočívá v tom, že slabika na sebe přetahuje přízvuk z předchozí slabiky neakútové (kmenová prosodická charakteristika B, cf. 2.4.2). Diachronní výklad požaduje, aby přetahující slabika sama byla akútová, synchronní rys se projevuje též u slabik neakútových. Podíváme-li se nyní na schéma exponentů, vidíme, že všechny zároveň nesou rys b a zároveň disponují zdloženými alomorfy. Ony zdložené alomorfy, u nichž jediných se můžeme ptát na intonaci, musí být akútové z důvodu zákona Leskienova — a zákon de Saussurův nyní tuto intonaci potvrzuje jiným argumentem: schopnost přetahovat na sebe přízvuk vychází z původní akútové intonace a zůstává zachována, i když se slabika – právě v důsledku své akútové intonace – zkrátila a přestala být intonačně rozlišitelná. Negativně pak de Saussurův zákon zdůvodňuje, proč vokalicky dlouhým formantům, jež nikdy přízvuk nenesou, přisuzujeme intonaci cirkumflexovou: kdyby byly akútové, přetahovaly by na sebe kmenový přízvuk stejně, jako to činí exponenty.

Zvláštního komentáře si žádají koncovky SG schématu \check{V} . Ty jsou cirkumflexové, a přitom na sebe přetahují přízvuk, cf. /'mat_b-&-aũ^b/ > /ma'taũ/ 'vidím'. Zde musíme postulovat, že jazykový systém se dokázal Leskienovu zákonu o krácení koncové akútové slabiky aktivně bránit, a to metatoníí, sc. změnou intonace. Koncovky o struktúře /Ūu/ a /Ūi/ vznikly jako akútové, což dalo původ jejich charakteristice b , leč zároveň je vystavilo krácení. Systém však měl zájem na udržení slabičně dlouhého charakteru konjugačního schématu, a proto krácení předešel metatoníí.⁵ Tyto koncovky jako jediné nemají dva alomorfy a i v nekoncové poloze vykazují změněnou, cirkumflexovou intonaci, cf. /'mat_b-&-aũ^b-&-si/ > /ma'taũsi/ 'vidím se'.

3.2 Derivační okruhy prezentního a préteritního kmene

Pojem lexikálně-gramatického okruhu, jež jsme zavedli v I/2.6.1 a pro sloveso upřesnili v II/1.3, nám umožňuje spojit do jediné lexikální jednotky to, co by na základě morfosyntaktického vymezení představovalo několik různých lexikálních jednotek (případně i výrazy, jež lexikální jednotkou vůbec nejsou). Vycházíme tak vstříc jistému povědomí o blízkosti jazykových výrazů. Ono povědomí nemá dostatečný lingvistický fundament, aby se mohlo přímo včlenit do teorie, je však široce sdíleno v kruzích kultivovaných mluvčích, a již proto představuje nezanedbatelnou kulturní hodnotu. Je z ní i praktický užitek, neboť zakládá dobrou síť orientačních bodů v jazykové skutečnosti.

⁵ Naše argumentace je teleologická. K teleologickému postoji se nejen přiznáváme, ale přímo hlásíme jako k nezbytnému předpokladu strukturalistické práce.

slabiky akútové, musí být jim odpovídající dlouhé, nekoncové alomorfy akútové. Akútová intonace je skutečně doložena u všech koncovkových alomorfů, konjugačních i deklinačních, které přijímají přízvuk. Postulujeme ji proto i u koncovek, jež přízvuk nepřijímají.

Přízvuk se nedostane na zdložené exponenty PL a DU schémat \check{V} a \check{V} . Ty jsou stejné jako ve schématu $\mathbf{0}$, jež navíc obsahuje zvláštní exponenty SG, rovněž disponující kontextově zdloženými alomorfy. Právě historické schéma $\mathbf{0}$ přitom dokládá, že exponenty přízvuk přijímají. Jde nicméně o neaktuální jev, nepřístupný přímému fonetickému rozboru. Historické texty dokládají dloužení před příklonkou, ba někdy i polohu přízvuku (Daukša: *Kathechismas* 1595, *Postilla* 1599), ne však povahu slabičné intonace.

Zákon de Saussurův je klíčem k výkladu prosodické charakteristiky b . Spočívá v tom, že slabika na sebe přetahuje přízvuk z předchozí slabiky neakútové (kmenová prosodická charakteristika B, cf. 2.4.2). Diachronní výklad požaduje, aby přetahující slabika sama byla akútová, synchronní rys se projevuje též u slabik neakútových. Podíváme-li se nyní na schéma exponentů, vidíme, že všechny zároveň nesou rys b a zároveň disponují zdloženými alomorfy. Ony zdložené alomorfy, u nichž jediných se můžeme ptát na intonaci, musí být akútové z důvodu zákona Leskienova — a zákon de Saussurův nyní tuto intonaci potvrzuje jiným argumentem: schopnost přetahovat na sebe přízvuk vychází z původní akútové intonace a zůstává zachována, i když se slabika – právě v důsledku své akútové intonace – zkrátila a přestala být intonačně rozlišitelná. Negativně pak de Saussurův zákon zdůvodňuje, proč vokalicky dlouhým formantům, jež nikdy přízvuk nenesou, přisuzujeme intonaci cirkumflexovou: kdyby byly akútové, přetahovaly by na sebe kmenový přízvuk stejně, jako to činí exponenty.

Zvláštního komentáře si žádají koncovky SG schématu \check{V} . Ty jsou cirkumflexové, a přitom na sebe přetahují přízvuk, cf. /mat_B-&-aũ^b/ > /ma'taũ/ 'vidím'. Zde musíme postulovat, že jazykový systém se dokázal Leskienovu zákonu o krácení koncové akútové slabiky aktivně bránit, a to metatoníí, sc. změnou intonace. Koncovky o struktúře /Ůu/ a /Ůi/ vznikly jako akútové, což dalo původ jejich charakteristice b , leč zároveň je vystavilo krácení. Systém však měl zájem na udržení slabičně dlouhého charakteru konjugačního schématu, a proto krácení předešel metatoníí.⁵ Tyto koncovky jako jediné nemají dva alomorfy a i v nekoncové poloze vykazují změněnou, cirkumflexovou intonaci, cf. /mat_B-&-aũ^b-&-si/ > /ma'taũsi/ 'vidím se'.

3.2 Derivační okruhy *prézentního* a *préteritního* kmene

Pojem lexikálně-gramatického okruhu, jež jsme zavedli v I/2.6.1 a pro sloveso upřesnili v II/1.3, nám umožňuje spojit do jediné lexikální jednotky to, co by na základě morfosyntaktického vymezení představovalo několik různých lexikálních jednotek (případně i výrazy, jež lexikální jednotkou vůbec nejsou). Vycházíme tak vstřícně jistému povědomí o blízkosti jazykových výrazů. Ono povědomí nemá dostatečný lingvistický fundament, aby se mohlo přímo včlenit do teorie, je však široce sdíleno v kruzích kultivovaných mluvčích, a již proto představuje nezanedbatelnou kulturní hodnotu. Je z ní i praktický užitek, neboť zakládá dobrou síť orientačních bodů v jazykové skutečnosti.

⁵ Naše argumentace je teleologická. K teleologickému postoji se nejen přiznáváme, ale přímo hlásíme jako k nezbytnému předpokladu strukturalistické práce.

Pojmem DERIVAČNÍ OKRUH nyní nově označíme soubor lexikálních jednotek, u nichž se opíráme o povědomí nikoliv lexikální totožnosti, nýbrž příbuznosti. Na příbuznost přitom usuzujeme ze slovtvorných prostředků, jež umožňují daný jazykový tvar vysvětlit jako odvozený od jiného. Derivační okruh je uspořádán podle narůstající morfologické složitosti; rozlišujeme kmen výchozí a kmeny odvozené. Za výchozí vezmeme v tomto oddíle první dva členy lemmatického trojkmení prézens – préteritum – infinitív.

3.2.1 Derivačně nejjednodušší jsou v okruzích přítomného a préteritního kmene tvary IND.PRAES a IND.PRAET. Ty vznikají přímým spojením (konkatenací) kmene a koncovky. Jednotlivá konjugační schémata se uplatňují takto:

IND.PRAES	schémata	-a-, - <i>ia</i> -, -i-, -o-
IND.PRAET	schémata	-o-, - <i>è</i> -

Vidíme, že v IND.PRAET se uplatní jedině schémata \bar{V} a že v schémata \bar{V} se uplatní jedině v IND.PRAES. Schéma -o- se může pojít s oběma kmeny a dokáže obsloužit oba časy, cf. *žin-o žinó-j-o žinó-ti* 'ví, zná'. Dodejme, že schéma $\bar{0}$ se uplatňovalo (v hojně doložených památkách) a dosud uplatňuje (ve svých nepatrných reliktech) jedině v IND.PRAES.

IND.PRAES a IND.PRAET jsou mezi všemi modálně-temporálními kategoriemi litevského VF jediné, které si mohou vybírat z několika konjugačních schémat. Uspořádané dvojici konjugačních schémat obsluhujících (IND.PRAES, IND.PRAET) říkáme KONJUGAČNÍ (paradigmatický) TYP.⁶ Ne všechny z matematicky možných 8 uspořádaných dvojic se v jazyce skutečně uplatní: žádné sloveso není typu {-i-, -è-} a podle typu {-ia-, -o-} se časuje jedině (/ 'léid-ia/ >) *léidžla léido léisti* 'pustí, dovolí' plus tři další slovesa se sufixem v préteritu. Příslušnost slovesné jednotky ke konkrétnímu konjugačnímu typu zásadně závisí na struktuře jejích lemmatických kmenů, a proto konjugační typy soustavně vyložíme až v příští kapitole zároveň s lemmatickým trojkmením. Přibráním dalších morfů – prefixů, jež upřesňují *Aktionsart*, částic, jež upřesňují platnost děje, či reflexíva, jež má různé významy – se konjugační typ už dále nemění. Že stálost paradigmatického typu není samozřejmá, poznáme v okruhu jmenném, kde se po přibrání prefixu paradigmatický typ mění velmi často (cf. III/5).

3.2.2 Protože výklad konjugačních typů jsme odložili na později, ilustrujme si různá spojení kmene a konjugačního schématu na slovese, jež se i z jiných důvodů běžnému paradigmatickému zařazení vymyká, na slovese o infinitívu *būti* 'být':

kmen <i>ēs-//ēs-</i> $\bar{0}$	singulár	plurál	duál
1. osoba	es-mì ^b	es-mè ^b	es-và ^b
2. osoba	es-sì > esì ^b	es-tè ^b	es-tà ^b
neosoba	ēs-ti		

⁶ Jde o paradigmatický typ konjugace. V příští knize zavedeme paradigmatické typy deklinační. Bude-li jasné, že se pohybujeme pouze v okruhu NOMEN či pouze v okruhu VERBUM, budeme hovořit prostě o paradigmatických typech, jinak budeme mluvit o typech konjugačních a deklinačních.

kmen <i>ēs-//ēs-</i> -a-	singulár	plurál	duál
1. osoba	es-ù ^b	ēs-a-me	ēs-a-va
2. osoba	es-ì ^b	ēs-a-te	ēs-a-ta
neosoba	yrà		

kmen <i>būn-</i> -a-	singulár	plurál	duál
1. osoba	būn-ù ^b	būn-a-me	būn-a-va
2. osoba	būn-ì ^b	būn-a-te	būn-a-ta
neosoba	būn-a		

kmen <i>būv-</i> -a-	singulár	plurál	duál
1. osoba	būv-ù ^b	būv-a-me	būv-a-va
2. osoba	būv-ì ^b	būv-a-te	būv-a-ta
neosoba	būv-a		

kmen <i>buv-</i> -o-	singulár	plurál	duál
1. osoba	buv-aũ ^b	bùv-o-me	bùv-o-va
2. osoba	buv-aĩ ^b	bùv-o-te	bùv-o-ta
neosoba	bùv-o		

POZNÁMKY

• Kmen *ēs-* se pod přízvukem dluží na *ēs-* a jeho dlouhá slabika má intonaci cirkumflexovou; ta by se rigorózně vzato měla značit /ē/, běžně však {ē}. Toto dlužení je charakteristickým rysem všech přítomných a přeteritních kmenů s krátkou slabikou o nositelích /ē/, /ã/ (2.4.4), a jak vidíme při srovnání tabulek **0** a *-a-*, nezávisí na konjugačním schématu.

• Schéma **0** má pouze teoretickou výpovědní hodnotu. Reálně se používá jedině tvaru *ēsti*. Na dvojicích *esmè :: ēsame*, *estè :: ēsate* (obdobně i pro DU) si můžeme předvést mechanismus prosodického rysu *b*: přetažení přízvuku z kmene na koncovku (exponent) je v athematické konjugaci možné právě proto, že tomu nebrání vkladná slabika tvořená thematickým vokálem (formantem *-a-*).

• Všechny kmeny mají prosodický rys B: přízvuk spočívá na jejich jedině, a tudíž koncové slabice, jež je neakútová, totiž krátká či cirkumflexová. Ve všech tabulkách vidíme, že koncovky, které mají schopnost na sebe přízvuk z kmene přetáhnout, tak činí.

• Tvar *yrà* morfonologicky nijak nesouvisí se zbytkem svého paradigmatu. Nemá smysl jej dělit na segment «kmenový» a «koncovkový», protože vydělitelné části není v celém sy-

stému litevského jazyka s čím srovnávat; speciálně pak *-a* z druhé, přízvuchné slabiky nemůže být koncovka, protože systémová koncovka *-a* nikdy přízvuk nenese, a *yr-* nesouvisí s ničím, co by jen trochu rozumně zakládalo kmenový supletismus.⁷

- Neexistuje slovesný tvar **ēs-a* (je jenom *yrà* a *ēsti*), existuje však druhotný kmen *es-a-*, z něhož vychází další kmenotvorba, cf. *ēs-a-m-a*, *ēs-a-nt-* (cf. *īnfrā*).
- Předstoupí-li před kmen *ēs-* stejně jako před tvar *yrà* aktualizační částice (všechny končí na *e-*), je její samohláska pohlčena a její slabika zaniká podle vzorců */-e=es-/ > /-es-/*, */-e=ī'ra/ > /-ē'ra/*. Tento jev označujeme za absorpci, nikoliv kontrakci (2.3.5). Absorpční */-ē'ra/*, jež vzniklo pohlčením krátké samohlásky dlouhou, je slabičně dlouhé (s nositelem *ē*) a jeho slabika nikdy nenese přízvuk, cf. *tērà* 'jenom tolik je', *nērà* 'není', *nebērà* 'už není'; absorpční */-es-/*, jež vzniklo pohlčením krátké samohlásky krátkou, navíc totožnou, je slabičně krátké a dluží se pod přízvukem jako každé jiné kmenové *e*, cf. *nesù* 'nejsem', *tebēsame* 'pořád ještě jsme'.
- Kmen *ēs-* před sebe připouští aktualizační částice, ne však předpony. Ty se pojí výlučně s kmeny *būn-*, *būv-* a samozřejmě s *būv-*, u něhož jsou textové výskyty předpon nejfrekvencovanější. Ani zvrtný morf *si* se u kmene *ēs-* nevyskytuje. Lze jej však doložit u kmenů na *b-*, nejčastěji zároveň s předponou, cf. *ī-si-būna* 'usadí se' (kdo kde), *pa-si-būna* 'pobývá' (kdo kde), a pokud bez předpony, pak s pomocnou částicí, cf. *mán be-si-būnant...* 'zatímco jsem se tam zdržovala...'

SÉMANTIKA

- Kmen *būv-* je préteritní, všechny ostatní jsou přítomní. Préteritní kmen *būv-* je všem přítomním společný, stejně jako je jim společný infinitiv *būti*.
- Kmen *ēs-* vyjadřuje existenci, výskyt někde (*esù namiē* 'jsem doma'), přiřazení do třídy (*esù dėstytojas* 'jsem vysokoškolský učitel'), přiřazení vlastnosti (*tebesù nelabaī pàtikimas* 'pořád jsem nepříliš spolehlivý'), ba obecně zařazení do jakéhokoliv vztahu (*mán yrà kēturiasdešimt šešeri mētai* 'je mi čtyřicet šest let'). Tvar *ēsti* se specializuje na čistou existenci, vzorovým příkladem je *Diēvas ēsti* 'Bůh je' (nemysli si, že není); tvar *yrà* zastane tento význam též a kromě toho pokrývá všechny další zmíněné.
- Kmeny *būn-* a *būv-* se významově neliší. Nevyjadřují obecné vztahové přiřazení, nýbrž pobývání. Proto mohou přijímat předpony, jež upřesňují orientaci, *Aktionsart* onoho pobývání, i reflexivní morf, jež zdůrazňuje jeho intenzitu. Rys "pobývání" se s rysem "zařazení do vztahu" může setkat a utkat vlastně v jediném případě, a to když se vztahové zařazení omezí na konstatování výskytu: *yrà ir tokiū žmoniū* podává skutečnost, že 'jsou i takoví lidé', jako by šlo o vyhledávání různých případů (můžeme si ve své sbírce založit i "takovou" položku), *būna ir tokiū žmoniū* tvrdí, že i takoví lidé jsou součástí světa, ve kterém žijeme, že i "takoví" jsou naši bližní, a musíme se s tím nějak vyrovnat.
- Všechny kmeny na *b-* vycházejí z téhož kořene *bū-*, jež nejlépe dokládá infinitiv *būti*. Préteritní *būv-* vzniklo morfonologickou disociací, již jsme popsali již dříve (I/3.1.3 sub B, II/2.3.1). Přítomní *būv-* vzniklo vložení *-n-* do disociovaného *būv-*, sc. *buñv-*, čímž se založila nová dlouhá slabika, tentokrát cirkumflexová, jak je pro *-n-* prosodicky charakteris-

⁷ Kmen *yr-* nalezneme v soudobém jazyce jedině v přítomtu slovesa *yr-a ir-o ir-ti* 'rozpadá se (tkanina), hroutí se (stavba)' a v préteritu slovesa *ir-ia yr-ē ir-ti* 'vesluje'. Ani jeden z těchto kmenů nemůže vzhledem ke své sémantice supletivně přistupovat k *es-ū*, *ēs-a-me*.

tické; přítomní *būn-* nelze vysvětlit jinak než druhotnou úpravou *būv-*, jež měla za cíl zviditelnit morf *-n-*, který se skryl v důsledku kmenového pravidla /*ŃnR*/ > /*VR*/ . Kromě toho existuje též alomorf *būst-* (DLKŽ jej nezaznamenává, LKŽ I:1213 ano), vzniklý z kořenového *bū-* přidáním *-st-*, kteréžto rozšíření na rozdíl od dříve zmíněného *-n-* se připojuje jedině k dlouhým slabikám a nemění jejich intonaci (cf. 4.2.2).

3.2.3 Konjugační schéma koncovek VF, jak jsme je vyložili v oddíle 3.1, je dáno vokalic-
kým formantem. Ten sám o sobě tvoří koncovku neosoby, je přímou součástí koncovek PL
i DU a ve velké míře ovlivňuje i koncovky SG. Formant jsme hned na začátku nazvali for-
mantem konjugačně-paradigmatického zařazení. Jak určuje paradigmatické typy, jsme před-
vedli v části 3.2.1. V dalších částech tohoto oddílu předvedeme, že a jak ovlivňuje veškerou
druhotnou kmenotvorbu, jež vychází z kmenů PRAES a PRAET.

Především je formant přímou součástí procesuálního predikativu. Ten se odvozuje od
kmene přítomního tak, že se na něj přes vokalic-
ký formant napojí slabika *-ma*. Srovnajme:

\check{V} = -a-	VF <i>dirb-a</i> ‘pracuje’	→ PRAED <i>dirb-a-ma</i> ‘pracuje se’, “probíhají práce”;
\check{V} = -ia-	VF <i>láuk-ia</i> ‘čeká’	→ PRAED <i>láuk-ia-ma</i> ‘čeká se’, “žije se v očekávání”;
\check{V} = -i-	VF <i>týl-i</i> ‘mlčí’	→ PRAED <i>týl-i-ma</i> ‘mlčí se’, “trvá mlčení”;
\bar{V} = -o-	VF <i>sāk-o</i> ‘říká’	→ PRAED <i>sāk-o-ma</i> ‘říkají’, “stává se, že někdo řekne”;
\bar{V} = -ě-	se neuplatní, protože tento formant se nikdy nepojí s kmenem přítomním.	

Pokud se mezi kmen a koncovku vkládá pomocný konsonant bránící kontaktu dvou samohlá-
sek, je tento konsonant zahrnut i do kmene predikativu, kde stojí před konjugačním forman-
tem, cf. *dúo-* → VF *dúo-d-a* ‘dává’ → PRAED *dúo-d-a-ma* ‘dává se’, *eī-* → VF *eī-n-a* ‘jde’ →
PRAED *eī-n-a-ma* ‘jde se’, *važiúo-* → VF *važiúo-j-a* ‘jede’ → PRAED *važiúo-j-a-ma* ‘jede se’.

Morf *-ma* nikdy nenese přízvuk. Přízvuk PRAED spočívá na stejném místě jako ve vý-
chozím tvaru NON-PERS IND.PRAES, tedy buď na kořenové či sufixové slabice vlastní části
kmene, cf. VF *ap-veřk-ia* ‘oplakává’ → PRAED *ap-veřk-ia-ma* ‘oplakává se’, nebo na před-
kořenovém morfu, cf. VF *nè-kalb-a* ‘nemluví’, *nù-neš-a* ‘odnáší’ → PRAED *nè-kalb-a-ma*
‘nemluví se’, *nù-neš-a-ma* ‘odnáší se’. Krátká slabika vlastních kmenových morfů s nositeli
/ě/, /ǎ/ se pod přízvukem dluží stejně jako v IND.PRAES, cf. VF *dē-d-a* ‘klade’, *kāl-a* ‘ku-
je’ → PRAED *dē-d-a-ma* ‘klade se’, *kāl-a-ma* ‘kuje se’; v morfech předkořenových k dlou-
žení nedochází, cf. VF *pà-de-d-a* ‘pokládá’, *nè-kal-a* ‘nekuje’ → PRAED *pà-de-d-a-ma*, *nè-
kal-a-ma*.

Kromě předpon a aktualizačních částic může predikativ obsahovat i zvrtný morf *si*.
Ten se klade zezadu, začíná-li fonotaktické slovo kořenovým morfem kmene, a zepředu mezi
kořenový morf a předchozí morfy, jsou-li jaké, cf. VF *juōk-ia-si*, *ne-si-juōk-ia* ‘směje se,
nesměje se’ → PRAED *juōk-ia-ma-si*, *ne-si-juōk-ia-ma* “dochází, nedochází ke smíchu”.

Morfosyntaktické postavení predikativu v lexikálně-gramatickém okruhu VERBVM jsme
objasnili v 1. kapitole této II. knihy, jeho tektogramatické postavení v celkové struktuře
větňého významu popíšeme až v navazujícím svazku. Pro rovinu morfématickou zdůrazněme,
že predikativ, který zde popisujeme, odvozovaný sufixem *-ma* od kmene přítomního, nese
vidové séma PROC(esuálnost). Dodejme, že predikativ perfektivní se neodvozuje od kmene
préteritního, nýbrž infinitivního.

Odvozování procesuálního predikativu jsme důsledně popisovali jako derivaci vycházející od tvaru NON-PERS IND.PRAES. Vzhledem k roli, kterou přitom hraje formant konjugačně-paradigmatického zařazení, vyvstává otázka, co se slovesy, jež onen formant nemají. Jde jednak o *yrà//ēsti* ‘je’, jednak o defektní *niēž-ti* ‘svědí’ a *peřš-ti* ‘pálí’. V prvním případě disponujeme thematickými tvary VF jako *ēs-a-me*, *ēs-a-te* a PRAED se odvozuje od nich, cf. *ēs-a-ma* “dochází k výskytu”. Ve druhém případě uvažme, že s ohledem na lexikální význam oněch defektních athematických sloves není predikativu, prostředku odosobnělého, deagentivního podání děje, vůbec zapotřebí. Pokud by už taková potřeba nevyhnutelně vyvstala, muselo by se defektní sloveso přiřadit k některému ze schémat s vokalickým formantem (LKŽ dokládá, že existují alomorfy *niēž-a*, *peřš-i*) a predikativ by se odvodil od nich.

Bez vokalického konjugačního formantu procesuální predikativ odvodit nelze. Dobře to vidíme v nejstarších textech, kde se bez formantu dá časovat VF (athematická konjugace), leč PRAED se tvoří s formantem (thematically). Daukša běžně používá *dúomi*, *dúost* ‘dávám, dává’, leč tvrdí-li, že není každému dáno, píše důsledně *dúod-a-ma*.

3.2.4 Do derivačního okruhu přítomného kmene dále patří deagentivní participium P2 o vidovém upřesnění PROC. Jeho kmen se druhotně odvozuje od lemmatického kmene přítomného zcela analogicky k procesuálnímu predikativu, tedy sřetením kmene přítomného -&- případným přidáním epenthetického konsonantu (-*d-*, -*n-*, -*j-*) -&- povinným uplatněním vokalického formantu konjugačně-paradigmatického -&- kmenotvorným formantem -*m*. Na takto poskládaný druhotný kmen se napojují koncovky konkrétních paradigmatických typů deklinačních. V následující III. knize je popíšeme jako typy I^a a IV^a, jež právě v tomto pořadí představují MASC a FEM, jazykem historicko-srovnávací jazykovědy jde o litevské realizace indoevropských *ō*-kmenů a *ā*-kmenů. Zatím je zastoupíme koncovkou N.SG MASC -*as*. Srovnajme:

Ū = - <i>a</i> -	VF <i>dīrb-a</i> ‘pracuje’	→ P2 PROC <i>dīrb-a-m-as</i> “na kterém se pracuje”;
Ū = - <i>ia</i> -	VF <i>láu-k-ia</i> ‘čeká’	→ P2 PROC <i>láu-k-ia-m-as</i> “který se očekává”;
Ū = - <i>i</i> -	VF <i>tīl-i</i> ‘mlčí’	→ P2 PROC <i>tīl-i-m-as</i> “o kterém se mlčí”;
Ū = - <i>o</i> -	VF <i>sāk-o</i> ‘říká’	→ P2 PROC <i>sāk-o-m-as</i> “o kterém se říká”;
Ū = - <i>ē</i> -	se neuplatní, protože tento formant se nikdy nepojí s kmenem přítomným.	

Uvedené příklady se od předchozích, predikativních, liší pouze tím, že místo jediného segmentu -*ma* uvádíme dvojí segment -*m-as*.

O epenthetických konsonantech jsme mluvili výše: pro participium i predikativ se užívají naprosto stejně, cf. *dúo-* → VF *dúo-d-a* ‘dává’ → PRAED *dúo-d-a-ma* ‘dává se’ et P2 *dúo-d-a-m-as* ‘(po)dáváný’, *eī-* → VF *eī-n-a* ‘jde’ → PRAED *eī-n-a-ma* ‘jde se’ et P2 *eī-n-a-m-as* ‘schůdný’, *važiúo-* → VF *važiúo-j-a* ‘jede’ → PRAED *važiúo-j-a-ma* ‘jede se’ et P2 *važiúo-j-a-m-as* ‘jízdny’.

Na druhotný kmen procesuálního deagentivního participia lze přenést všechny prosodické charakteristiky, jež jsme zatím uvedli pro druhotný kmen procesuálního predikativu, tedy jednak to, že krátké slabiky vlastních kmenových morfů s nositeli /*ě*/, /*ā*/ se pod přízvukem dluží stejně jako v IND.PRAES, cf. VF *dē-d-a* ‘klade’, *kāl-a* ‘kuje’ → P2 *dē-d-a-m-as*, *kāl-a-m-as*, v morfech předkořenových však k dlužení nedochází, cf. VF *pà-de-d-a* ‘pokládá’, *nē-kal-a* ‘nekuje’ → PRAED *pà-de-d-a-m-as*, *nē-kal-a-m-as*, jednak to, že v kmeni P2 spočívá přízvuk na stejném místě jako ve výchozím tvaru NON-PERS IND.PRAES, tedy buď na vlastním kmeni, cf. VF *ap-veřk-ia* ‘oplakává’ → P2 *ap-veřk-ia-m-as* ‘oplakávaný’, nebo

na předkořenovém morfu, cf. VF *nè-kalb-a* ‘nemluví’, *nù-neš-a* ‘odnáší’ → P2 *nè-kalb-a-m-as* ‘o kterém se nemluví’, *nù-neš-a-mas* ‘odnášený’.

Zásadní prosodický rozdíl oproti PRAED se projevuje v tom, že u P2 je možný pohyb přízvuku mezi kmenem a koncovkou. Polohu přízvuku ve fonotaktickém celku slova vykládáme tak, že na počátku procesu konkatenace morfů spočívá přízvuk na kmene, na nějž teď nahlížíme jako na celek, nerozlišující morfy kořenové, sufixy a prefixy, a výsledná poloha přízvuku je výslednicí dvou prosodických charakteristik, schopnosti kmene jako celku nabídnout svůj přízvuk koncovce a schopnosti koncovky nabízený přízvuk přijmout. Dobře to doložíme na koncovkách N.SG MASC *-as* a FEM *-a*, z nichž první nabízený přízvuk nepřijímá, druhá však ano, cf. VF *gìr-ia* ‘chválí’ → P2 /'gìr-ia-m-&-as/ > /'gìriamas/ ≡ {gìriamas} vs. /'gìr-ia-m-&-a/ > /gìri'a'ma/ ≡ {gìriamà}. Pokud kmen jako celek svůj přízvuk koncovce nabízí, je lhostejné, na které části kmenového komplexu přízvuk spočívá, cf. VF *pà-gìr-ia* ‘pochválí’ → P2 /'pa-gìr-ia-m-&-as/ > /'pagìriamas/ ≡ {pàgìriamas} vs. /'pa-gìr-ia-m-&-a/ > /pagìri'a'ma/ ≡ {pagìriamà}. Zásadně však záleží na prvotní iniciativě kmene: pokud ten svůj přízvuk koncovce nenabídne, všechny koncovky jsou bez přízvuku, cf. VF *iešk-o* ‘hledá’ → P2 *ieškomas*, *ieškoma* ‘hledaný, hledaná’. V takovém případě nelze výrazově rozlišit N.SG FEM od PRAED *ieškoma* ‘hledá se’, ‘probíhá pátrání’. Soustavný výklad tohoto jevu podáme v III/2.3, prosodickou charakteristiku kmene pak upřesníme v III/8.2.

Druhý, snad podružnější rozdíl mezi procesuálním PRAED a P2 souvisí s postavením reflexivního morfu *si*. Zatímco predikativ jej snadno přijímá na obou možných místech, čili jak na samém konci fonotaktického slova, tak zepředu mezi kořenovým úsekem kmene a předkořenovými morfy, není systém (sic!) litevského jazyka připraven stabilně řešit interferenci reflexivního morfu a deklinačních koncovek, a úsus se proto koncové poloze vyhýbá. To se projevuje jak resignací na zvrtnost, tak použitím předkořenového morfu, předpony či částice, pro něž jinak není zvláštní důvod. Více k tomu v III/8.6.

Bez vokálního formantu procesuální deagentivní participium odvodit nelze. Pro sloveso *yrà//ēsti* máme *ēs-a-m-as* ‘přítomný’, ‘charakteristický tím, že se vyskytuje’ podle *ēs-a-me*, pro další slovesa se pak v historické konjugaci athematické vždy vycházelo od thematických alomorfů.

Indoevropéisticky poučený čtenář se jistě již delší dobu trápí otázkou, proč v částech 3.2.3-4 obracíme tradiční pohled a proč jsme dosud neřekli, že predikativ na *-ma* je druhotným tvarem participia na *-mas*, pozůstatkem neutra, jež jinak jako samostatný jmenný rod zaniklo. Ano, litevský morf *-ma* lze diachronně interpretovat jako IE thematický vokál /ō/ napojený na kmenotvorné rozšíření /-m-/ , čímž vznikne paralelismus MASC /-m-ōs/ :: /-m-ō/ NEUT, cf. lit. *nēša-m-as* :: *nēša-m-a*, řec. φερό-μεν-ος :: φερό-μεν-ov ‘nesený, nesené’.

V řeckém i litevském tvaru je zajímavý dvojitý výskyt thematického vokálu, nejprve na konci výchozího kmene slovesného, pak na konci odvozeného kmene jmenného, participiálního, cf. *nēš-a-m-a*, φερ-ō-μεν-ō-v. V latině takové případy nenajdeme, její systém procesuální deagentivní participium vůbec neodvozuje a v nahodilých tvarech najdeme thematický vokál jedině na konci kmene jmenného, cf. **al-ō-nt* > *al-u-nt* ‘vyživují’ → **/al-m-ō-m/* > *al-m-u-m* ‘životodárné’.⁸

⁸ Není nutné složitě vysvětlovat ztrátu nosového segmentu v koncovce litevského neutra. Mnohem jednodušší je předpokládat, že takový segment tam nikdy nebyl. Že to je konsistentní s celkovým pohledem na vývoj IE deklinace, objasňuje Hoskovec (1998:9.3.1; 2002:3.1.3).

Podání zde zvolené zdůrazňuje synchronní nekompatibilitu srovnávaných kategorií: predikativ je morfosyntakticky rovnocenný VF, participium je morfosyntakticky odlišné; predikativ je invariantní, participium je schopné kongruence.

3.2.5 Vedle deagentivního participia P2 se od kmene přítomného odvozuje též agentivní participium P1. I ono nese sématický rys PROC. Druhotnou kmenotvorbu procesuálního P1 musíme popsat ve dvou podobách, jež spolu úzce souvisí. Obě zpracovávají vokální formant konjugačně-paradigmatický, obě spolu s ním vytvářejí dlouhou slabiku. Vokální dlouhý konjugační formant se v důsledku této slabičné délky mění. Druhotná kmenotvorba vychází z kmene přítomného, napojuje na něj – přes případný epenthetický konsonant – vokální formant konjugačně-paradigmatický a k takto vzniklému morfovému komplexu, formálně totožnému s tvarem neosoby IND.PRAES, se přidává segment *-nt-*, jež s vokálním formantem vytváří dlouhou slabiku. To je první podoba: participiální kmen, který může (1 α) syntakticky fungovat tak, jak je, tedy holý, a (1 β) přibírat koncovky z deklinačního inventáře. Druhá podoba vznikne tak, že se v koncové slabice holého kmene nahradí posloupnost /- \check{V} nt/ dlouhým vokálem \bar{V} , timbrově shodným s původním \check{V} . Tak vznikne zakončení, které může syntakticky fungovat (2 α) samo o sobě, (2 β) rozšířeno o segment *-s*. Obě varianty podoby (2) pokládáme za kondensovaná zakončení, u nichž nelze vydělit samostatný morf kmenový a koncovkový, jež však svým vokalismem úzkostlivě uchovávají podobu příslušného kmene.

\check{V} = -a-	VF <i>d̄irb-a</i> ‘pracuje’	→ P1 PROC <i>d̄irb-ant</i> , <i>d̄irb-q(s)</i> ‘pracující’;
\check{V} = -ia-	VF <i>l̄auk-ia</i> ‘čeká’	→ P1 PROC <i>l̄auk-iant</i> , <i>l̄auk-iq(s)</i> ‘očekávající’;
\check{V} = -i-	VF <i>t̄yl-i</i> ‘mlčí’	→ P1 PROC <i>t̄yl-int</i> , <i>t̄yl-i(s)</i> ‘mlčící’;
\bar{V} = -o-	VF <i>s̄ak-o</i> ‘říká’	→ P1 PROC <i>s̄ak-ant</i> , <i>s̄ak-q(s)</i> ‘říkající’;
\bar{V} = -è-	se neuplatní, protože tento formant se nikdy nepojí s kmenem přítomným.	

V podobě (1) vytváří segment *-nt-* s krátkým konjugačně-paradigmatickým formantem \check{V} dlouhou slabiku o dvojhlasčkovém vrcholu / \check{V} n/. Místo dlouhého formantu \bar{V} = -o-, jediného použitelného, vstupuje do smíšené dvojhlasčky timbrově nejbližší krátká samohláska / \check{a} /, přičemž posloupnost /- \check{a} nt/ \equiv {-ant} nahrazují v podobě (2) zakončení /- \bar{a} / a /- \bar{a} s/, zapisovaná {-a}, {-as}.

Bez vokálního formantu procesuální P1 odvodit nelze. Pro sloveso *yr̄a//ēsti* máme *ēs-ant*, *ēs-q(s)* ‘jsoucí’, podle *ēs-a-me*, cf. *ēs-a-ma*, pro další slovesa se pak v historické konjugaci athematické vždy vycházelo od thematických alomorfů.⁹ Z okrajových soudobých athematických sloves dokládá LKŽ pro *niēž-ti* A.PL FEM *niežančias* < /niež-a-nt-ias/ *ausis* (VIII:791), pro *peřš-ti* pak *ausis peršincias* < /perš-i-nt-ias/ (IX:854).

⁹ Na tom nic nemění oblíbené indoevropské archaismy *sañt-* ‘jsoucí’ a *eñt-*, *ējant-* ‘jdoucí’, doložené v nejstarších litevských textech. Participium *s-a-nt-* má jistě jiný kmenový stupeň, leč stále stejný thematický vokál -a-, který spojuje kmen *s-* s kmenotvorným rozšířením *-nt-*, jako je tomu v dnešním (i tehdejší) *ēs-a-nt-*. Rovněž participium *ējant-* má mezi kmenem *ei-* a rozšířením *-nt* thematický vokál -a-, shodně s dnešním *eī-n-a-nt-*. Podobu *eñt-*, doloženou v některých pádech jako druhotvar k *ējant-*, cf. A.SG MASC *eñti* vedle *ējanti*, vykládá indoeuropeistika z */i-ent-/ , kde /i-/ je slabý stupeň kmene /ei-/ a /-ent-/ kmenotvorné rozšíření *-nt-*, jemuž předchází thematický vokál /-ē-/ , alternativně thematického vokálu /-ā-/ (cf. Zinkevičius 1987:226). Na tom je zvláštní vlastně jenom vokální timbre, jež jinak v tomto kontextu litevština nikde nemá. Nabízím proto k úvaze, zda se na *eñt-* nedívat spíše jako na výsledek synkopy v kmenu *ējant-*.

Základní sémantickou charakteristiku těchto participií jsme podali v 1.3.3 a 1.4.8, jejich morfosyntaktický potenciál podrobněji rozebereme v III/8.1. Zatím jen poznamenejme, že holý kmen podoby (1) slouží jako přechodník spojující predikace o různých podmínkách, kdežto obdařen deklinačními koncovkami, chová se atributivně. Podoba (2) vytváří zvláštní predikáty, a to (α) inkongruentně i v kongruenci s N.PL MASC, (β) v kongruenci s N.SG MASC; zato pro vyjádření kongruence s FEM se používá tvarů o podobě (1 β).

Vedle zjevného fonématického rozdílu se podoby (1) a (2) liší i po stránce prosodematické. V případě (1), kdy můžeme jasně oddělit kmen od koncovky, spočívá přízvuk vždy na kmeni, a to na stejné slabice jako ve výchozím tvaru NON-PERS VF (konjugační formant přízvuk nikdy nenese), cf. *něš-a* ‘nese’ → *něš-ant-is* ‘nesoucí’, *ât-neš-a* ‘přináší’ → *ât-neš-ant-is* ‘přinášející’. V případě (2) se přízvuk může přesunout na kondensované zakončení, at’ již v kmeni VF spočíval na slabice kořenové, či předkořenové, cf. VF *něš-a*, *ât-neš-a* → P1 *neš-ā(s)*, *at-neš-ā(s)*. Kdy k přesunutí přízvuku na zakončení dojde, záleží na celkové struktuře přítomného kmene, cf. II/4.4.3, III/8.1.4.

Spisovná norma se v tomto ohledu přizpůsobuje úsu. Původně se striktně držela pravidla, že na specifické zakončení P1 se přízvuk přesouvá právě tehdy, když se ve VF přesouvá na předkořenový morf. Psali jsme výše *dirbaš*, *klāušias*, *tyliš*, *rāšas*, protože je *ne-dirba*, *pa-klāusia*, *nu-tyli*, *su-rāšo*. Tak to vyžaduje stará, Būgova norma. Úsus zřejmě již dávno – i když o něm na rozdíl od normy nemáme třeba pro první polovinu XX. století spolehlivá svědectví a musíme se opírat hlavně o texty kárající nedodržování normy – klád přízvuk na specifické zakončení v míře mnohem hojnější. V dalších formulacích spisovné normy vidíme narůstající ústupky: přízvuk se na specifické zakončení přesouvá u všech sloves s formantem \check{V} bez slabičného kmenotvorného suffixu, cf. *dirbāš*, *klāušās*, *tylīs*, ba připouští se už i *rašās* (DLKG: §959).

Ke způsobům zapojení zvrátaného morfu *si* se vyjádříme v III/8.5.

3.2.6 Okrajovým derivátem přítomného kmene je tvar zvaný OPTATÍV. V úvodním přehledu způsobů a časů VF, podaném v oddíle 1.2, jsme jej vůbec neuváděli. Dokud nebudeme mít k dispozici důkladnější rozbor jeho textových výskytů, budeme jej v systému moderní spisovné litevštiny řadit jako variantu imperativu s příznaky “vznešený” a “starobylý”.¹⁰ Označení optativ ponecháváme s ohledem na jistou indoeuropeistickou tradici. Diachronní výklad jeho tvarů podává Hoskovec (2001:4.2.5; cf. Kazlauskas 1968:381), v synchronním pohledu popíšeme optativ tak, že v neosobě IND.PRAES nahradíme konjugační formant dvojhlasčkou /ie/ pro \check{V} a /ai/ pro \bar{V} , zároveň přidávající před kmen morf *te-*, cf.

\check{V} = -a-	VF <i>dirb-a</i> ‘pracuje’	→ OPT <i>te-dirb-iē</i> ‘at’ pracuje’;
\check{V} = -ia-	VF <i>lāuk-ia</i> ‘čeká’	→ OPT <i>te-lauk-iē</i> ‘at’ očekává’;
\check{V} = -i-	VF <i>tyl-i</i> ‘mlčí’	→ OPT <i>te-tyl-iē</i> ‘at’ mlčí’;
\bar{V} = -o-	VF <i>sāk-o</i> ‘říká’	→ OPT <i>te-sāk-ai</i> ‘at’ řekne’;
\bar{V} = -ė-	se neuplatní, protože tento formant se nikdy nepojí s kmenem přítomným.	

Ke slovesu *yrà//ėsti* zní optativ *te-es-iē* (po synkopě *tesie*), odpovídající schématu -a- nikoliv podle neosoby, ale podle tvarů PL; často se užívá i *te-būn-iē* od varianty *būn-a*.

¹⁰ Podíváme-li se třeba, jak ve XX. století podávají moderní litevské biblické překlady modlitbu Páně (Mt 6,9–13; L 11,2–4), nalzáme právě optativy *teesiē šveitas Tavo vařdas, teateiniē Tavo karalystė*.

Zakončení /-ie/ nese přízvuk u všech sloves, jejichž kmen neobsahuje slabičný sufix, cf. *te-aug-iē* ‘at’ roste’ vs. *te-gyv-ēn-ie* ‘at’ žije’; zakončení /-ai/ nenese přízvuk nikdy. Není-li přízvuk na zakončení, spočívá na stejné kmenové slabice jako v odpovídajícím tvaru IND.PRAES; na morf *te-* se přízvuk nikdy nepřesouvá. Zvratný morf se klade důsledně za *te-*, cf. *te-si-ryžt-iē* ‘at’ se rozhodnou’, stejně jako morf záporový, cf. *te-ne-dār-ai* ‘at’ nedělají’.

SÉMANTIKA. Optativu se užívá jedině v neosobě. Předpokládá se přitom, že predikát má podmět. Nemusí být vyjádřen, musí však být textově přítomen, cf. *tebūniē, kaĩp tū nōri* ‘at’ je tedy po tvém’ (at’ se to, o čem mluvíme, zařídí tak, jak ty chceš). Samotný morf *te-* dokáže obsah optativu, totiž přání, aby nastal děj daného slovesa, vyjádřit sám o sobě již ve spojení s neosobou IND.PRAES, cf. *teateina* ‘at’ přijde’, přičemž *te-* se může pojít i s jinými větnými členy, a tím obměňovat větnou perspektivu, cf. *te jīs pāts ateina* ‘at’ on sám přijde’ (a neposílá za sebe jiného) vs. *jīs pāts teateina* ‘on sám at’ přijde’ (ne abych já chodil za ním). Litevská ortografie píše *te-* se slovesem dohromady, jinak zvlášť.

Morf *te-* je sám o sobě nepřízvučný, kmen IND.PRAES však na něj svůj přízvuk může přesunout podle obecných pravidel, jež platí pro přesouvání přízvuku na předkořenové morfy (ta jsme zatím pouze naznačili ve 2.4.3, soustavně je vyložíme ve 4.4.3), cf. *tē-supā* ‘at’ obaluje’ ≅ *nē-supā, te-si-supā* ‘at’ se teple obléká’ ≅ *ne-si-supā*. Ze srovnání s optativním tvarem *te-supiē* nelze usuzovat na změny prosodického chování morfu *te-*, vše se vysvětlí chováním kmene: pokud kmen svůj přízvuk vůbec nabízí, nabízí jej nejprve optativnímu zakončení, a protože to nabídku vždy přijímá, na morf *te-* se už nedostane. Dodejme, že kmene, které mají optativní zakončení *-ai*, svůj přízvuk nikdy nenabízejí. Nepřízvučný morf *te-* má k sobě přízvučný protějšek *tegū*, případně *tegūl*, cf. *Tegul saulē Lietuvoj / Tamsumas prašalina / Ir šviesa, ir tiesa / Mūs žingsnius telydi* ‘Necht’ slunce na Litvě zažene temnoty / A světlo a pravda necht’ provázejí naše kroky’ (z národní hymny).

Indikativní konstrukci lze použít i pro predikaci bez podmětu, cf. *telyja* ‘at’ přší’, *tegū aūšta* ‘kež už svítá’. Existuje i varianta užívající místo IND.PRAES tvarů FUT, jak dokládá třeba básnička Saloméja Nėris (1904–1945) ve verších *Te sugers* (FUT) *jā žemė, te gimtoji saugos* (FUT) *tą srovele kraujo* ‘necht’ ji vypije zem, necht’ rodná prst’ v svou ochranu pojme ten potok krve’. Aldona Paulauskienė (1994: 313–314) popisuje, jak litevské normativní gramatiky tuto konstrukci dlouho odmítaly coby «slavismus», přestože se dá najít už v nejstarších památkách a v dialektologických sběrech, stejně jako u klasiků moderní litevské literatury; DLKG (§871) ji zmiňuje coby rovnocennou obdobu konstrukce s prezentem.

Uvážíme-li všechny uvedené morfosyntaktické souvislosti, vidíme, že optativ je pouze jednou z variant slovesného tvaru «přacího», nadanou jistým stilovým ohodnocením. Uplatňuje se pouze v jistém výseku možných konstrukcí, charakterizovaném povinným textovým výskytem podmětu a vazbou «přacího» morfu *te-* na morf predikátový.

Zajímavá je otázka, zda optativní morf *te-* lze ztotožnit s aktualizací částicí *te-*. Ta vyjadřuje malou míru platnosti slovesného děje, cf. *Geidžiamoji nuosaka teturi trečqji asmeni* ‘Optativ má jen třetí osobu’ (Ambraška & Žiugžda 1937:104). I tento morf se váže na sloveso, okrajově na jmennou složku predikace (explicitní syntaktický status podáme až v dalším svazku), cf. *brólis būvo dvejaīs mētais už jā tevyrėsnis* ‘bratr byl jen o dva roky starší než ona’ (LKŽ XV:1047), snáší se však se všemi slovesnými osobami i časy, cf. *tiek tēmaliau, tiek tevālgysiu* ‘tolik jenom jsem namlel, tolik jenom budu jíst’ (není každý den posvícení). Z hlediska větného významu je samozřejmě rozdíl, jestli větu *tā žodį jīs teprisimena* budeme

interpretovat “jen na toto slovo si vzpomene” nebo “jen at’ si na toto slovo vzpomene”. Přesto snad můžeme uznat, že spisovná litevština systematizovala do dvou speciálních vztahů něco, co v mnohoútvárovém celku národního jazyka představuje jedno obsahové kontinuum: malá míra děje může být postavena do protikladu k míře obvyklé, čímž vynikne nedostatečnost, ale též k absenci děje vůbec, čímž vynikne uskutečnění, cf. “jen přijd’ ” (nemusíš nic dělat, stačí, když prostě přijdeš) vs. “jen přijd’ ” (uvidíš, co se stane, když se opovážíš přijít). Důraz na uskutečnění děje lze interpretovat jako připustku i jako výzvu, aniž je nutné – ba často vůbec jen možné – mezi připustkou a výzvou přísně rozlišovat.

DERIVAČNÍ POTENCIÁL. Charakteristické morfy /-ie/ a /-ai/ vykládáme diachronně jako proměny konjugačních formantů v systému litevském, nikoliv jako zakonservované indoevropské archaismy. Historicky můžeme doložit, že speciálně morf /-ai/ posloužil jako nový, modálně příznakový formant při tvoření širšího paradigmatu, zahrnujícího osoby 2.SG, 1.PL a 2.PL. Předklonky *te-* se u gramatických osob neužívalo. Ve 2.SG sloužilo samotné optativní /-ai/, jež se od koncovky IND.PRAES /-ai^b/ lišilo prosodickou charakteristikou, cf. ‘říkáš’ *sak-ai* :: *sāk-ai* ‘at’ řekneš’. V dalších osobách potkáváme tvary *sāk-ai-me*, *sāk-ai-te* ‘at’ řekneme, at’ řeknete’, odvozované tak, že se za optativní morf /-ai/ napojily morfosyntaktické exponenty /-me/, /-te/. (Nemám doklady na duál, nicméně z logiky systému vycházejí jednoznačně podoby *sāk-ai-va*, *sāk-ai-ta* ‘at’ my dva řekneme, at’ vy dva řeknete’.) Distribuce koncovkových segmentů je analogická ke schémátům \check{V} a \check{V} (místo formantu konjugačně-paradigmatického zde slouží vokalický segment /ai/ coby nositel optativní «modality»), zvláštní distribuce kongruenčních exponentů, kdy 2.SG nenese žádný příznak, je zcela analogická ke struktuře imperativu, již rozebereme v 3.5.3.

Ve 2.SG nelze uvažovat o splynutí /-ai-&-i^b/ do jediné slabiky, protože to by sice fonematicky mohlo dát jednoslabičné /-ai/, leč uchovala by se prosodická charakteristika *b*, takže by celá koncovka vypadala /-ai^b/, nikoliv /-ai/. Uchovávaní prosodické charakteristiky jasně dokládají schémata \check{V} , kde máme /-o-&-i^b/ > /-ai^b/, /-è-&-i^b/ > /-ei^b/, cf. 3.1.2.

Derivačního potenciálu formantu /-ai/ si jsou dobře vědomy první učebnice moderní litevštiny, jež pokládají za důležité uvedené tvary zmínit jako další možnosti v systému rozkazovacího způsobu, cf. Jablonskis (1922:§109), Senn (1929:198).

3.2.7 Všechny dosud probírané druhotné deriváty vycházely z lemmatického kmene přítomného a braly ohled na vokalickou hodnotu konjugačně-paradigmatického formantu. Pro \check{V} = -è- jsme vždy uváděli «neuplatní se, protože tento formant se nikdy nepojí s kmenem přítomným». Nutno dodat, že tento formant se přímo neuplatní ani u derivátů, jež přímo vycházejí z kmene préteritního, s nímž jediným se pojí. Nicméně i druhotné deriváty lemmatického kmene préteritního hledí ke konjugačně-paradigmatickému typu, pouze však na jiný způsob, než jaký jsme dosud poznali.

Především se od préteritního kmene odvozuje agentivní participium P1 se sématickým rysem PERF(ektivita).¹¹ Přímo ke kmeni se (přes případný epenthetický konsonant -j-)¹² připojuje

¹¹ Připomeňme, že dvoučlennou kategorii P1 s vnitřním dělením na vidy PROC :: PERF lze rozšířit do čtyřčlenné škály P1 o modálně nevýrazných časech PRAES, PRAET, FUT, FREQ, přičemž PRAES ≅ PROC, PRAET ≅ PERF, cf. 1.4.7.

bud' (1) kmenotvorný sufix o podobě *-us-* či *-i-us-*, nebo místo něho (2) komplexní zakončení o podobách *-e* a *-es*. Participiální kmen utvořený cestou (1) může (1α) syntakticky fungovat tak, jak je, tedy holý, nebo (1β) přibírat koncovky z deklinačního inventáře. V případě (1α) slouží participium jako přechodník spojující predikace o různých podmínkách, v případě (1β), obdařeno deklinačními koncovkami, chová se atributivně. Komplexní zakončení vystupují v řadě syntaktických rolí (cf. III/8.1), vyjadřující tvarem *-e* nepřítomnost kongruence i kongruenci v MASC.PL, tvarem *-es* pak kongruenci v MASC.SG. Oba typy morfů jsou slabičné samy o sobě a nevyužívají vokalického formantu konjugačně-paradigmatického, cf.

\bar{V} = -o-	VF <i>dīrb-o</i> 'pracoval' → P1 PERF <i>dīrb-us</i> , <i>dīrb-e(s)</i> "který odvedl práci";
\bar{V} = -ě-	VF <i>lāuk-ě</i> 'čekal' → P1 PERF <i>lāuk-us</i> , <i>lāuk-e(s)</i> "který zažil čekání";
\bar{V} = -o-	VF <i>tylě-j-o</i> 'mlčel' → P1 PERF <i>tylě-j-us</i> , <i>tylě-j-e(s)</i> "který smlčel";
\bar{V} = -ě-	VF <i>sāk-ě</i> 'řikal' → P1 PERF <i>sāk-ius</i> , <i>sāk-e(s)</i> "který řekl".

Kmenotvorný sufix i komplexní zakončení začínají samohláskou a předpokládají, že předchodzí kmen končí souhláskově. Zakončení *-e(s)* kmenovou finálu vždy slabě palatalizuje, sufix má podobu nepalatalizujícího *-us-* a silně palatalizujícího *-ius-*, cf. /'mět-&-us/ > /'mētus/ ≡ [m'ētus], /'mět-&-ēs/ > /'mētēs/ ≡ [m'ēt'ēs] "který hodil" vs. /'māt-&-ius/ > /'māčius/ ≡ [māč'us], /'māt-&-ēs/ > /'mātēs/ ≡ [m'āt'ēs] "který viděl".

Perfektivní participium P1 má ve všech svých tvarech, nesklonných i skloňovaných, přízvuk na morfech odpovídajících vlastní části výchozího kmene VF, k přesunu na koncovky, zakončení, ale ani na předkořenové morfy nedochází, cf. VF *iš-met-ě* → P1 *iš-mēt-us*, *iš-mēt-es* "který vyhodil", VF *ap-veřk-ě* 'oplakával' → P1 *ap-veřk-us*, *ap-veřk-es* "který oplakával", VF *nu-tylě-j-o* → P1 *nu-tylě-j-us*, *nu-tylě-j-es* "který zamlčel", VF *pa-pā-sak-o-j-o* → *pa-pā-sak-o-j-us*, *pa-pā-sak-o-j-es* "který povyprávěl".¹³ Vidíme, že krátká slabika vlastních kmenových morfů s nositeli /ě/, /ǎ/ se v P1 PERF pod přízvukem dluží stejně jako v IND_PRAET.

Zbývá objasnit, kdy se uplatňuje morf *-us-* a kdy *-i-us-*. Záleží jedině na paradigmatickém typu slovesa. Silně palatalizující morf *-i-us-* přibírají právě slovesa typu {-o-, -ě-}, pro něž je příznačný infinitív na *-y-ti*, morf *-us-* pak všechna ostatní. Na rozdíl od procesuálního participia, odvozovaného od kmene přítomného, se u participia perfektivního nehledí k vokalizmu konjugačního formantu, který se pojí s jediným kmenem, nýbrž ke konjugačnímu typu, který charakterizuje celé lemmatické trojkmení.

Zakončení *-a*, *-as* a *-e*, *-es* jsou dokonale symetrická, cf. (*rāš-a*, *rāš-as* :: *rāš-e*, *rāš-es*) ≈ (*rāš-o* :: *rāš-ě*). Příslušné morfy jsou sice strukturně homologické, ne však derivačně analogické. Zatímco tvary *rāš-o* a *rāš-a(s)* lze propojit panchronním derivačním vztahem {*rāš-o*} ≡ /'rāš-o/ < /'rāš-&-o/ → /'rāš-&-o-nt(s)/ > /'rā|š-ǎnt(s)/ > /'rā|š-ǎn(s)/ > /'rā|š-ǎ(s)/ ≡ {*rāš-a(s)*}, tvary *rāš-ě* a *rāš-e(s)* takto propojit nelze, protože vokalizmus *-e(s)* nevzniká setkáním konjugačního formantu *-ě-* se segmentem *-nt-* v jediné slabice.

¹² Epenthetických konsonantů *-n-* a *-d-* se užívá pouze v kmene přítomném. Konsonantická zakončení vycházející z morfonologických rozkladů /ī/ > /i-j/, /ū/ > /u-v/, (/uo/ > /au/ > /a-v/ považujeme za součást préteritního kmene.

¹³ Slabika /'pā-/ nesoucí přízvuk je předponou demotivovanou – na rozdíl od motivované /pā-/ , jež přízvuk nenese – a jako taková je součástí vlastního kmene, cf. 2.3.5.

Do derivačního okruhu préteritního kmene dále patří substantiua uerbālia, všechna nōmina āctiōnis a mnohá nōmina agentis. Jejich formální morfologii podrobně popisujeme v III/8.5, zde se pouze zmíníme o jim příslušné kmenotvorbě.

Nōmen āctiōnis označuje jak slovesný děj, tak jeho výsledek, cf. *sprénd-é lýtgi* ‘řešil rovnici’ → *lygtiēs sprend-īm-as* ‘řešení rovnice’, kde *sprendimas* ‘řešení’ označuje jednak hledání čísel vyhovujících zadanému vztahu, jednak nalezená čísla. Tvoří se sufixem *-im-* nebo *-īm-*, jenž se připojuje přímo ke kmeni préteritnímu. Volba mezi sufixovými alomorfy se děje podle stejných zásad jako v případě *-us-* a *-i-us-*. Morf *-īm-* přibírají právě slovesa konjugačního typu (*-o-*, *-ě-*), morf *-im-* pak všechna ostatní, cf. *prāšo prāšē prašyti* ‘prosil’ → *prāš-ym-as* ‘prosbá’ vs. *lédžia léido léisti* ‘povolil, vydal’ → *leid-īm-as* ‘povolení, vydání’. Prosodickou charakteristiku těchto derivátů můžeme v úplnosti popsat až zvláštním aparátem jmenné morfologie (cf. III/2.3, 8.5). Ve vazbě na sloveso lze říci pouze to, že sufix *-īm-* nese přízvuk nikdy, sufix *-im-* pak právě tehdy, když préteritní kmen neobsahuje jiný slabičný kmenotvorný sufix, cf. *gim-é* ‘narodil se’ → *gim-īm-as* ‘narození’ vs. *gyv-ēn-o* ‘žil’ → *gyv-ēn-im-as* ‘život’.

Pokud nōmina āctiōnis hledí ke struktuře slovesného kmene nejpozději v souvislosti se svou prosodickou charakteristikou, pak nōmina agentis hledí ke struktuře slovesného kmene již v souvislosti s výběrem slovotvorného morfu. Má-li sloveso ve svém infinitivním (síc) kmeni slabičný sufix, odvozuje se konatelské jméno od tohoto infinitivního kmene sufixem *-to-j-as* < /-to-&-i-as/. Je-li infinitivní kmen bez sufixu, odvozuje se konatelské jméno od kmene préteritního sufixem *-ě-j-as* < /-ě-&-i-as/ nebo *-ik-as*, cf. *prāšo prāšē prašyti* ‘prosil’ → *prāš-ý-to-j-as* ‘prosebník’ vs. *lédžia léido léisti* ‘povolil, vydal’ → *leid-ě-j-as*, *leid-ik-as* ‘vydavatel’ (tiskovin), ale též obecně “povolovatel”. Suffixy *-ě-j-as* a *-ik-as* nesou přízvuk vždy, takže je můžeme zapisovat *-ě-j-as* a *-ik-as*, sufix *-to-j-as*, připínaný za kmenotvorný sufix infinitivní, nese přízvuk nikdy.¹⁴

Více morfologických derivátů v okruhu préteritního kmene nenajdeme.

3.2.8 Zmíňme se nakonec o jednom derivátu, který najdeme spíš v popisech lexika než gramatiky. Je participiální povahy v tom smyslu, že umožňuje syntakticky kondensovat dvě věty, obě se stejným podmětem. V tom se shoduje s participiem P1½ (cf. 1.3.3, 3.8.4). Liší se od něho tím, že je neproduktivní, váže se na velmi úzký výsek lexikální sémantiky a mění rekcii predikátu. Pomocí AtgDLKŽ se mi podařilo sebrat následující případy:¹⁵

<i>vėd-a</i> ‘vede’	→ <i>vėd-in-as</i> “a vede s sebou”
<i>vėž-a</i> ‘veze’	→ <i>vėž-in-as</i> “a veze s sebou”
<i>nėš-a</i> ‘nese’	→ <i>nėš-in-as</i> “a nese s sebou”

¹⁴ Rozlišujeme mezi systémovostí a usuálností. Ke slovesu *āria ārē ārti* máme vedle systémového *arė-jas* “ten, kdo orá”, jakoby “oratel”, usuální *artójas* ‘oráč’, volně odvozené sufixem *-to-j-* přidaným ke kmeni préteritnímu. Na to, že *artójas* vychází z kmene préteritního, usuzujeme z prosodických charakteristik slova: přízvuk je na příponě, jak je tomu u systémových derivátů préteritního kmene se suffixy *-ě-j-as* a *-ik-as*; z infinitivního *ār-ti* o akútové intonaci by sufix *-to-* na sebe přízvuk nikdy nepřetáhl.

¹⁵ Tytéž lexikální jednotky uvádí ve své gramatice i Jablonskis (1922 §171). DLKŽ ony jednotky označuje za žemaitickou dialektální zvláštnost, Jablonskis jako citát ze spisovatelky Žemaitė, s níž spolupracoval jako jazykový poradce a jejíž dílo se vzhledem ke své prestiži stalo hlavním zdrojem žemaitismů přijatých do spisovného jazyka.

<i>veļk-a</i> ‘vleče’	→ <i>veļk-in-as</i> “a vleče za sebou”
<i>vār-o</i> ‘žene’	→ <i>vār-in-as</i> “a žene před sebou”
<i>gēn-a</i> ‘žene’	→ <i>gēn-in-as</i> “a žene před sebou”

Díky tvarům *veļk-in-as*, *gēn-in-as* můžeme prokázat, že jde o deriváty přítomného kmene (přítomnum vypadá *viļk-o*, *gīn-ē*, infinitív *viļk-ti*, *gīn-ti*). Jinak musíme konstatovat, že deriváty neberou ohled na vokalismus konjugačně-paradigmatického formantu, což jsme v derivačním okruhu přítomného kmene dosud nepotkali.

Deriváty nabízejí svůj přízvuk koncovkám a ty jej podle svých prosodických vlastností případně přijmou. Je proto *vēd-in-as* (MASC.SG) :: *ved-in-ī* (MASC.PL) :: *ved-in-à* (FEM.SG) :: *vēd-in-os* (FEM.PL). S takovým prosodickým chováním jsme se setkali již u P2. Tam nicméně celý prosodický rys nabízení kmenového přízvuku koncovce hleděl ke konjugačně-paradigmatickému zařazení, takže vedle *vēd-a-m-as* vs. *ved-a-m-ī* stálo *vār-o-m-as* et *vār-o-m-i* (formant -o- brání pohybu přízvuku). Zde se však formanty neuplatňují, a tak máme *vār-in-as* vs. *var-in-ī*. Stejně jako v P2 a VF se i zde kmenové /ē/, /ā/ pod přízvukem dluží.

Použití participia na -in- je vázáno na výlučné lexikálně-syntaktické podmínky. Propojují se jimi dvě větné predikace, přičemž participium označuje děj příznakově podaný jako průvodní okolnost. Obě predikace musí mít podmět, a to stejný. Participium se s ním coby predikát shoduje v rodě a čísle. Koncovky, jež onu shodu vyjadřují, odpovídají adjektivním koncovkám nominativu, leč pádová kategorie zde nemá opodstatnění: syntaktický kontext nedovoluje participium skloňovat. Participia se odvozují jen od výše uvedených sloves. Těm je společný lexikálně sémantický rys “brát s sebou”. V hlavní predikaci musí být sloveso pohybu. Všechna slovesa, jež tvoří participium na -in-, sice mají rekcí akuzativní, leč participium si vynucuje instrumentál. Typické příklady (Jablonskis 1922 §91 X): *Inamē išejo vienu vaiku nešina*, *antru vedina* ‘Podruhyň odešla, jedno dítě nesouc, druhé vedouc za sebou’; *Iejo pilvu varinas, ridinas* ‘Vstoupil a své obrovské břicho přímo tlačil, valil před sebou’.¹⁶

Jablonskis (1922 §171) je, nakoľik vím, jediný, kdo o participiích na -in- pojednává v gramatice, přičemž vysvětluje, že o žádná participia nejde. V této práci pojmáme participia jako slovesné deriváty, jež se uplatňují v syntaktické roli predikátu či atributu, případně v obou. Tomuto vymezení výše uvedených šest derivátů vyhovuje. Stačilo by uzavřít, že tento derivační model není produktivní a vyčerpává se předvedenými příklady, a dotyčný jev důstojně pojmenovat, třeba «participium colligēns». Jablonskis při své argumentaci proti participiální povaze uvedených derivátů vychází z širšího definičního oboru, než je našich šest příkladů. Všechno jsou to výrazy mající sufix -in- a zařazené ke stejnému deklinačně-paradigmatickému typu jako *vēd-in-as*, ne všechny však vykazují stejnou derivační historii a syntaktické možnosti. Některé jsou čistými adjektivy, stojí pouze v atributu a mají jinou rekcí, genitivní, cf. *kūpinas* ‘vrchovatě plný (čeho)’, “jdoucí přes okraj”, *sklidinas* ‘plný (čeho)’, “jdoucí až po okraj”; některá fungují jako doplněk, totiž příslovecně určené kongruentní s podmětem, a jsou zcela bez rekce, cf. *bēk skūbinas* (MASC.SG) ‘běž honem’, *bēk tēkinas* (MASC.SG) ‘utíkej co nejrychleji’; sem lze ostatně zařadit i *saulē tēka ridinā* (FEM_SG) ‘slunce vychází, jako by se kutálelo’.

¹⁶ Tvar *vārinās* jsme vyložili výše, *ridinas* ve smyslu “valil před sebou” je hapax legomenon, jež Jablonskis cituje z Žemaité a jež v jím citované větě jako jediný doklad přebírá LKŽ (XI: 537). Jinak se tohoto výrazu ve smyslu “kutálel se” a bez syntaktických doplnění používá ještě o slunci, jež se kutálí po obloze, a protože slunce je v litevštině femininum, je omezen na FEM.SG, cf. *saulē tēka ridinā* ‘slunce vychází, jako by se kutálelo’.